

Critical Analysis of Legislative Gaps and Legal Ambiguities in the Governance Structure of Cooperative Companies in Iran

Mohammad Mehryar^{1*}

1. Assistant Professor, Faculty of Law, University of Religions and Denominations, Qom, Iran

*. Corresponding Author Email: m.mehryar@urd.ac.ir

Received: 2025-01-05

Revised : 2025-08-21

Accepted: 2025-12-13

Available Online: 2026-03-01

How to cite this article:

Mehryar, M. (2026). Critical Analysis of Legislative Gaps and Legal Ambiguities in the Governance Structure of Cooperative Companies in Iran. *Encyclopedia of Economic Law Journal*, 32(28): (25-39) (in Persian with English abstract).
<https://doi.org/10.22067/economlaw.2025.91517.1416>

1. INTRODUCTION

Cooperative companies represent one of the three foundational pillars of the Iranian national economy, as explicitly recognized in Principles 43 and 44 of the Constitution and reaffirmed in the General Policies of Principle 44. These constitutional mandates envision cooperatives as instruments of economic inclusion, distributive justice, and participatory governance. Despite this elevated status, empirical developments since the enactment of the Cooperative Companies Act of 1971 and the Cooperative Sector Act of 1991 show that the cooperative sector has struggled to become an effective actor within Iran's economic landscape.

A substantial body of evidence demonstrates that a major cause of this underperformance is rooted in the legislative gaps, structural ambiguities, and deficiencies embedded in the legal framework regulating cooperative governance. These include the absence of comprehensive rules on civil and criminal liability of directors, lack of clarity concerning acts beyond the authority of managers, uncertainties surrounding the status and obligations of legal-entity representatives serving on cooperative boards, inadequacies in statutory provisions governing membership qualification and revocation, silence regarding the legal consequences of unfair competition among members, and conflicting or incomplete regulations concerning indivisible reserves in dissolution proceedings. These legal inconsistencies not only generate uncertainty for cooperative members and third parties but also weaken supervisory structures, compromise managerial accountability, and ultimately impede the realization of cooperatives' constitutionally mandated economic and social functions. In comparison with commercial companies—whose governance is guided by a more detailed legislative framework, particularly the 1968/1969 Amended Act on Public Joint Stock Companies—cooperatives suffer from legislative fragmentation and conceptual underdevelopment.

This research, therefore, undertakes a systematic legal pathology of the cooperative governance regime, establishing the nexus between legislative inadequacies and the systemic challenges experienced by Iranian cooperatives over the past decades.

THIS WORK IS LICENSED UNDER A CREATIVE COMMONS ATTRIBUTION 4.0 INTERNATIONAL LICENSE

2. PURPOSE

The purpose of this research is to provide a comprehensive and critical analysis of the legislative gaps and legal ambiguities affecting the governance structure of cooperative companies in Iran and to propose coherent reform strategies rooted in comparative legal reasoning, constitutional principles, and cooperative values. Specifically, the study aims to examine deficiencies in the criminal liability regime for cooperative directors, analyze the legal consequences of ultra vires acts and the absence of a doctrine protecting bona fide third parties, clarify the civil and criminal liabilities of representatives of legal entities on cooperative boards, determine the competent authority for revoking memberships that were invalid ab initio, formulate a statutory definition of unfair competition applicable within cooperatives, resolve the ambiguity surrounding the fate of indivisible reserves after dissolution, and identify governance gaps in the legal framework of Cooperative Chambers.

3. METHODOLOGY

This study adopts a descriptive-analytical and legal-pathology methodology, drawing on statutory analysis, judicial opinions, regulatory guidelines, and interdisciplinary scholarly literature. It employs a comparative approach by evaluating cooperative governance provisions against the more developed governance regime applicable to commercial companies under the 1968/1969 Amended Commercial Code, as well as selected foreign jurisdictions with advanced cooperative legislation. The interpretive method emphasizes systemic consistency within Iranian private law, teleological interpretation aligned with constitutional economic mandates, and fidelity to cooperative principles such as democratic participation, member equality, and collective benefit. Through this methodological lens, the study identifies structural inconsistencies, conceptual omissions, and operational weaknesses in the existing cooperative legal framework and develops reform proposals grounded in normative coherence and practical feasibility.

4. FINDINGS

4.1. Deficiencies in Criminal Liability of Directors

The analysis shows that cooperative legislation provides only rudimentary and vague grounds for criminal sanctions—such as “mismanagement” or “breach of trust”—which fall short of addressing modern forms of managerial misconduct. In contrast, Articles 243–269 of the Commercial Code explicitly criminalize acts such as falsifying financial documents, distributing fictitious profits, and misappropriation. The absence of such provisions in cooperative law undermines deterrence, allows misconduct to go unpunished, and jeopardizes members’ financial interests. A legislative amendment incorporating a comprehensive criminal liability framework parallel to the Commercial Code is therefore essential.

4.2. Uncertainty Regarding Ultra Vires Transactions

A major gap is the absence of a statutory mechanism to validate transactions conducted by managers beyond their authorized powers. Without a doctrine of apparent authority, bona fide third parties engaging with cooperatives face legal vulnerability, as ultra vires transactions risk nullification. This contributes to contractual instability and discourages commercial partnerships. Extending the doctrine of apparent authority to cooperatives would harmonize legal protections and strengthen transactional confidence.

4.3. Liability of Representatives of Legal Entities

Cooperative law allows legal entities to become members and representatives to sit on boards, yet fails to regulate their liability. Unlike Article 110 of the Commercial Code—which attributes liability both to the appointing entity and its representative—cooperative legislation provides no such framework. This gap leads to a fragmented liability regime and potential evasion of responsibility. The research recommends codifying solidary liability between the entity and its representative to ensure accountability and prevent legal loopholes.

4.4. Revocation of Membership of Ineligible Individuals

The legislation outlines procedures for expelling members who lose eligibility after admission but remains silent on individuals who were never qualified at the outset. Two interpretive views exist, attributing this authority either to the board or the general assembly. The study concludes that, in the absence of explicit statutory rules, the general assembly—as the supreme cooperative authority—should decide such cases to ensure transparency, legitimacy, and procedural fairness.

4.5. Absence of a Statutory Definition of Unfair Competition

Article 13 of the Cooperative Sector Act references unfair competition but fails to define it. Existing ministerial guidelines govern managerial conduct but do not regulate member-to-member competition. Drawing on Article 10bis of the Paris Convention and comparative law, the study proposes a statutory definition covering deceptive practices, coercive conduct, market manipulation, and other acts contrary to honest cooperative behavior.

4.6. Ambiguity Concerning Indivisible Reserves After Dissolution

Significant uncertainty arises from inconsistencies between Article 16 of the 1971 Act—which prescribes specific uses for indivisible reserves—and subsequent executive regulations referring dissolution to the Commercial Code, which is silent on the matter. This conflict suggests possible implicit repeal, creating a legal vacuum. The study concludes that members have no individual proprietary rights over these reserves, as they constitute collective assets accumulated through mandatory deductions. Legislators should expressly mandate that such reserves be redirected to public-interest or cooperative-development initiatives.

4.7. Governance Gaps in Cooperative Chambers

Although Cooperative Chambers play a vital role in sector-level coordination, their statutes lack provisions on dissolution, the replacement of board members, and remuneration. Given their classification as non-commercial entities, the study recommends supplementing their statutes with the 1955 Regulation on Non-Commercial Institutions and eventually drafting a dedicated legislative framework.

5. CONCLUSION

The study concludes that meaningful improvement in the governance structure of cooperative companies in Iran is unattainable without comprehensive legislative reform addressing the numerous gaps and ambiguities identified. By integrating comparative legal analysis, constitutional principles, and cooperative governance theory, the study proposes a coherent reform agenda that includes modernizing the criminal liability regime, codifying protections for third parties, clarifying the authority and liability of legal-entity representatives, defining unfair competition, establishing clear membership revocation procedures, and resolving conflicting rules concerning indivisible reserves. Implementing such reforms would enhance legal certainty, strengthen accountability mechanisms, safeguard member and third-party rights, and enable cooperatives to better fulfill their constitutional mandate as engines of economic justice, community participation, and sustainable development.

Keywords: Cooperative Law; Governance; Legislative Gaps; Director Liability; Ultra Vires Transactions; Unfair Competition; Legal Entities' Representatives; Indivisible Reserves; Cooperative Chambers; Legal Reform; Iran.

تحلیل انتقادی خلأهای تقنینی و ابهامات حقوقی در ساختار حاکمیتی شرکت‌های تعاونی

محمد مهریار^۱ ID

دریافت: ۱۴۰۳-۱۰-۱۶ | بازنگری: ۱۴۰۳-۰۵-۳۰ | پذیرش: ۱۴۰۴-۰۹-۲۲ | انتشار: ۱۴۰۴-۱۲-۱۰

چکیده

ساختار حقوقی شرکت‌های تعاونی در نظام حقوقی ایران با خلأها و ابهاماتی مواجه است که به‌ویژه در زمینه مسئولیت مدیران، نهادهای نظارتی و روابط نهادی، چالش‌های متعددی را در اجرای قواعد حکمرانی شرکت‌هایی تعاونی پدید آورده است. باوجود گذشت چند دهه از تصویب قانون بخش تعاون و اصلاحات محدود آن، همچنان برخی مفاهیم و سازوکارهای اجرایی این شرکت‌های فاقد تعریف قانونی روشن و کارآمد هستند. از جمله این چالش‌ها می‌توان به نبود ضمانت اجرای کیفری مؤثر برای تخلفات مدیریتی، نبود وضعیت معاملات مدیران در فرض عدم تصویب حدود اختیارات مدیرعامل و ابهام در مسئولیت نمایندگان اشخاص حقوقی در هیأت مدیره اشاره کرد. این خلأهای تقنینی و ابهامات اجرایی، علاوه بر ایجاد موانع جدی در حکمرانی مطلوب شرکت‌های تعاونی، اثربخشی و کارایی این نهادها در دستیابی به اهداف تعیین شده برای بخش تعاون را نیز به‌طور محسوسی کاهش داده و زمینه بروز ریسک‌های حقوقی را فراهم می‌سازد. ضرورت پرداختن به این موضوع از آن‌جا ناشی می‌شود که تعاونی‌ها بخش جدایی‌ناپذیر اقتصاد ایران بوده و در سیاست‌های کلان اقتصادی جایگاه ویژه‌ای یافته‌اند. بر این اساس، پرسش محوری پژوهش حاضر آن است که مهم‌ترین خلأهای تقنینی و ابهامات حقوقی در ساختار حاکمیتی شرکت‌های تعاونی کدام‌اند و چه راهکارهای تقنینی و اجرایی می‌تواند به رفع آن‌ها بینجامد؟ این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد آسیب‌شناسی حقوقی، به بررسی تطبیقی و تحلیلی قوانین موجود در حوزه شرکت‌های تعاونی پرداخته است. در این راستا، قانون بخش تعاون مصوب ۱۳۷۰، قانون شرکت‌های تعاونی مصوب ۱۳۵۰ و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم قانون اساسی مورد واکاوی قرار گرفته‌اند تا نقاط ضعف و ابهامات تقنینی شناسایی و تحلیل شوند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ساختار حقوقی شرکت‌های تعاونی نیازمند بازنگری جدی در زمینه تعیین دقیق مسئولیت‌های مدیران و پیش‌بینی ضمانت اجرای مؤثر کیفری و مدنی در قبال ایشان و تعیین تکلیف وضعیت حقوقی معاملات خارج از اختیارات مدیران و جرم‌انگاری دقیق تخلفات مدیران است. همچنین، پیشنهاداتی از جمله تسری تئوری ظاهر در شرکت‌های تعاونی برای حمایت از اشخاص ثالث با حسن نیت، تصریح قانونی الزام‌آوری مصوبات مجامع عمومی برای سهام‌داران غیر عضو و تعیین مرجع مشخص برای لغو عضویت افراد فاقد شرایط و تدوین ضمانت‌های اجرایی مؤثر و بازدارنده برای تخلفات مدیریتی، ارائه شده است.

کلید واژه‌ها: شرکت‌های تعاونی، مسئولیت کیفری مدیران شرکت‌های تعاونی، وضعیت حقوقی معامله مدیران شرکت‌های تعاونی، سهام‌داران غیر عضو شرکت‌های تعاونی، آسیب‌شناسی شرکت‌های تعاونی

۱. محمد مهریار، استادیار دانشکده حقوق دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران، m.mehryar@urd.ac.ir

مقدمه

تعاونی‌ها نهادهایی مبتنی بر عضویت داوطلبانه و آزاد هستند که بدون تبعیض، در دسترس تمامی افراد علاقه‌مند به عضویت قرار دارند. کنترل آن‌ها به صورت دموکراتیک توسط اعضا اعمال می‌شود و ساختار حکمرانی آن‌ها بر پایه اصل «هر عضو، یک رأی» استوار است. مشارکت اقتصادی اعضا محور اصلی فعالیت تعاونی‌هاست که در آن سرمایه‌گذاری و توزیع مازاد درآمد متناسب با استفاده از خدمات انجام می‌شود. این نهادها خودگردان و مستقل عمل می‌کنند و حتی در همکاری با دولت یا سایر سازمان‌ها، کنترل دموکراتیک اعضا را حفظ می‌نمایند. تعاونی‌ها متعهد به آموزش، تربیت و اطلاع‌رسانی به اعضا، مدیران و کارکنان خود هستند تا سهم مؤثری در توسعه پایدار ایفا کنند. (Sardoienasab, 2009:136) در نظام حقوقی ایران نیز شرکت‌هایی تعاونی به عنوان یکی از ارکان اساسی توسعه اقتصادی و اجتماعی شناخته می‌شوند و نقشی کلیدی در توزیع عادلانه منابع و تقویت مشارکت اقتصادی دارند. این نهاد با بهره‌گیری از اصول تعاونی، به عدالت و توزیع عادلانه درآمد در جامعه کمک قابل توجهی می‌کنند. شرکت‌هایی تعاونی در مقایسه با سایر شرکت‌هایی تجاری اغلب موجبات رفاه اجتماعی اعضا خود را به همراه داشته است. (Altman, 2015, 14-23) ضرورت بحث از شرکت‌هایی تعاونی از آن رو است این شرکت‌های بخش جدایی ناپذیر اقتصاد جمهوری اسلامی است که در قوانین بالادستی به صراحت سهم بالایی برای آن در اقتصاد ایران مورد تأکید قرار گرفته است. با این حال، چارچوب قانونی حاکم بر شرکت‌هایی تعاونی در ایران، با چالش‌های متعددی روبه‌روست که عملکرد این نهادها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. حمایت قانونی از شرکت‌هایی تعاونی نه تنها به تقویت عملکرد این نهادها کمک می‌کند، بلکه باعث افزایش بهره‌وری اقتصادی و کاهش شکاف‌های اجتماعی می‌شود. در بررسی قوانین مربوط به شرکت‌هایی تعاونی، به وضوح می‌توان کاستی‌هایی نظیر خلأهای قانونی، ابهامات در تعاریف و مسئولیت‌ها و نقص در تنظیم روابط میان اعضا و مدیران را مشاهده کرد. در پژوهش حاضر به روش تحلیلی-توصیفی به دنبال پاسخ به این پرسش اصلی هستیم که خلأهای تقنینی و ابهامات حقوقی در ساختار حاکمیتی شرکت‌هایی تعاونی چیست؟ از این رهگذر پژوهش حاضر به دنبال یافتن خلأهای موجود در قوانین شرکت‌هایی تعاونی و راهکارهایی عملی برای حل این چالش‌ها است.

در حوزه خلأهای تقنینی شرکت‌هایی تعاونی در ادبیات حقوقی ما کمتر پژوهشی صورت گرفته است. با این حال مقاله تحلیل حقوقی اصل اختصاص انحصاری ارگان اجرایی شرکت به مدیرعامل (Golizade Manghotay, 2016, 41-66) با تمرکز بر حدود اختیارات مدیران شرکت‌هایی تجاری و شفافیت در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی، تلاش کرده است تأثیر قوانین بر عملکرد این شرکت‌های را بررسی کند. این مقاله به تحلیل قوانین مربوط به مدیریت شرکت‌هایی تجاری پرداخته و به‌ویژه، محدودیت‌ها و ظرفیت‌های اختیارات قانونی مدیران را مورد بررسی قرار داده است. اما مقاله حاضر به‌طور خاص بر چالش‌های تقنینی مرتبط با شرکت‌هایی تعاونی متمرکز است. تفاوت اصلی این پژوهش در بررسی ساختار حقوقی و قانونی تعاونی‌ها، از جمله خلأهای قانونی مرتبط با مدیریت اقتصادی، شفافیت در مسئولیت نمایندگان اشخاص حقوقی و جایگاه سهام‌داران غیر عضو است. این پژوهش بر خلاف تمرکز مقاله «آسیب شناسی سیاست‌گذاری دولت در بخش تعاون ایران پس از انقلاب اسلامی» (Atrri, Khosravi, Ayyazi, & Soltani, 2017, 176) بر آسیب‌های تقنینی و اجرایی خاص شرکت‌هایی تعاونی تمرکز داشته و با بررسی خلأهای قانونی و نظارتی موجود راهبردهایی برای تقویت نظام حقوقی تعاونی‌ها ارائه می‌دهد.

۱. خلأهای تقنینی در ارتباط با شرکت‌هایی تعاونی

شرکت‌هایی تعاونی، بنا بر ذات و فلسفه وجودی خود، می‌بایست با رویکردی مردم‌محور و دموکراتیک، به دنبال تحقق اهداف اجتماعی و اقتصادی و پاسخگویی به نیازهای جامعه باشند (Hidalgo-Fenandez, Mero, Alcivar & cruz, 2020, 401) با این حال، مدیریت تعاونی‌ها با چالش‌های متعددی مواجه است. مهم‌ترین این چالش‌ها به فقدان قوانین مدون و کارآمد در حوزه‌هایی چون مدیریت داخلی، مسئولیت‌پذیری مدیران و حدود روابط حقوقی با اشخاص ثالث بازمی‌گردد. این خلأها به معنای نبود مستندات و احکام قانونی صریح در قوانین مرتبط با شرکت‌هایی تعاونی است که در عمل منجر به ناکارآمدی نظام حقوقی حاکم بر آن‌ها شده است. در این بخش، به بررسی مهم‌ترین خلأهای قانونی مرتبط با شرکت‌هایی تعاونی پرداخته می‌شود.

۱-۱. خلأ قانونی شرکت‌هایی تعاونی در حوزه مسئولیت کیفری مدیران

مسئولیت کیفری مدیران، سازوکاری بنیادین برای تضمین سلامت اداری و شفافیت حکمرانی شرکتی محسوب می‌شود. (Khazaei)

با وجود پیش‌بینی نسبی ضمانت‌های کیفری در فصل بیست‌ویکم قانون شرکت‌هایی تعاونی ۱۳۵۰ (مواد ۱۲۶-۱۲۹)، خلأهای تقنینی چشمگیر در مقایسه با جامعیت مواد ۲۴۳ تا ۲۶۹ لایحه اصلاحی قانون تجارت مشهود است. جرم‌انگاری محدود در قانون شرکت‌هایی تعاونی با ضمانت‌های اجرایی ناکافی مانند حبس تأدیبی یا ارجاع به مجازات‌های عمومی، ناتوانی نظام حقوقی تعاونی‌ها در پاسخگویی به چالش‌های نوظهور مدیریت شرکت‌هایی تعاونی را عیان می‌سازد. مقایسه مواد ۲۴۳ تا ۲۶۹ لایحه اصلاحی قانون تجارت با مواد ۱۲۶ تا ۱۲۹ قانون شرکت‌هایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰، گویای شکاف عمیق میان نظام حاکم بر این دو مدل از شرکت‌هایی تجاری است. (حال آن که قانون شرکت‌هایی تعاونی پس از لایحه اصلاحی قانون تجارت به تصویب رسیده است.) در حالی که قانون تجارت به‌صورت جزئی‌نگرانه به جرم‌انگاری تخلفاتی چون تقسیم سود موهومی، ارائه ترازنامه غیرواقعی و سوءاستفاده از اموال شرکت توسط مدیران (ماده ۲۵۸ لایحه اصلاحی قانون تجارت)، عدم دعوت به‌موقع مجمع عمومی عادی یا عدم تنظیم صورت جلسه حضور در مجمع عمومی توسط هیأت مدیره (ماده ۲۵۴ و ۲۵۵ لایحه اصلاحی قانون تجارت) و ممانعت عامدانه از انجام وظایف بازرسان (ماده ۲۶۰ لایحه اصلاحی قانون تجارت) و جرم‌انگاری ارائه گزارش‌های خلاف واقع یا تصدیق اطلاعات نادرست توسط بازرسان (ماده ۲۶۷ لایحه اصلاحی قانون تجارت) پرداخته، قانون شرکت‌هایی تعاونی تنها به ذکر کلیاتی مانند «سوءمدیریت» (ماده ۱۲۶) و «خیانت در امانت» (ماده ۱۲۸) بسنده کرده است. این کلی‌گویی موجب شده تا مصادیق عینی تخلفات در شرکت‌هایی تعاونی فاقد ضمانت اجرای کیفری مؤثر باشد.

این مقایسه نشان می‌دهد که مواد مرتبط با مسئولیت کیفری مدیران در قانون شرکت‌هایی تعاونی که حتی با تصویب قانون بخش تعاون نسخ نشده است و همچنان به‌عنوان قانون حاکم در این بخش به حساب می‌آید در شناسایی و جرم‌انگاری تخلفات تخصصی‌تر مدیران، از جمله تخلفات مرتبط با مدیریت مالی نظیر تقسیم سود موهومی یا مبتنی بر ترازنامه غیرواقعی یا سوءاستفاده از منابع تعاونی برای منافع شخصی یا اشخاص مرتبط، تصمیم‌گیری‌های غیرقانونی و سوءاستفاده از اختیارات مانند خودمعامله‌گری و معاملات معارض و پنهان‌کاری مالی و عدم ارائه گزارش‌های قانونی، همچنین امتناع از اجرای مصوبات مجمع عمومی و ممانعت از وظایف بازرسان یا اخلال در مجامع عمومی، سکوت کرده است. این خلأ قانونی می‌تواند منجر به سوءاستفاده از موقعیت مدیریتی در اداره تعاونی‌ها و عدم ضمانت اجرا در توبیخ مدیران متخلف شود.

۲-۱. خلأ قانونی شرکت‌هایی تعاونی در خصوص وضعیت حقوقی معاملات خارج از اختیارات مدیران

در نظام حقوقی ایران، وضعیت معاملات انجام‌شده توسط مدیران شرکت‌هایی تعاونی در مواردی که این معاملات خارج از حدود اختیارات آنان یا مغایر با موضوع اساسنامه باشد، با چالش‌های بنیادین مواجه است. (Pasban, 2010: 131 و Eskini, 2014: 206) اما در خصوص شرکت‌هایی سهامی، لایحه اصلاحی قانون تجارت از طریق نظریه "تئوری ظاهر" این مسئله را تا حد زیادی حل کرده است. (Poor Arshad & Eskini, 2010: 12) مواد ۱۱۸، ۱۲۶، و ۱۳۵ این لایحه، با صراحت اعلام می‌کنند که معاملات مدیران، حتی در صورتی که خارج از حدود اختیارات آنان یا مغایر با موضوع اساسنامه باشد، در برابر اشخاص ثالث معتبر است. (Eskini & Del-fani, 2018: 178)

در شرکت‌هایی تعاونی، قوانین موجود اساساً توجهی به ارتباط معاملات مدیران با اشخاص ثالث با حسن نیت نکرده است و صراحتی در خصوص وضعیت معاملات مدیران در خارج از چارچوب اختیارات اساسنامه یا مصوبات مجمع عمومی نکرده است. قانون شرکت‌هایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰ و همچنین قانون بخش تعاون اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، وضعیت حقوقی معاملات انجام‌شده خارج از اختیارات مدیران یا مغایر با موضوع اساسنامه را به‌طور صریح مشخص نکرده‌اند. ماده ۴۶ قانون شرکت‌هایی تعاونی، مسئولیت هیأت مدیره را مشابه مسئولیت وکیل در مقابل موکل می‌داند، به این معنا که هیأت مدیره تنها در چارچوب اختیارات تفویض‌شده و موضوعات اساسنامه مجاز به انجام معاملات است. به‌عبارت دیگر، هرگونه معامله‌ای که خارج از این چارچوب صورت گیرد، با استناد به مفهوم نمایندگی، فاقد اعتبار خواهد بود. ماده ۳۶ قانون بخش تعاون نیز به‌طور مشابه، اداره امور تعاونی را مطابق اساسنامه بر عهده هیأت مدیره دانسته است و از این ماده نیز چنین استنباط می‌شود که مدیران موظف‌اند در چارچوب اختیارات تعیین‌شده در اساسنامه عمل کنند.

این وضعیت، دو پرسش اساسی را مطرح می‌کند. نخست، معاملات انجام‌شده خارج از حدود اساسنامه یا مصوبات مجمع عمومی در

شرکت‌هایی تعاونی دارای چه ضمانت اجرایی است؟ دوم، آیا می‌توان برای حل این مسئله از مقررات مندرج در لایحه اصلاحی قانون تجارت برای شرکت‌هایی سهامی‌الگو گرفت یا باید معاملات خارج از حدود تعیین‌شده در اساسنامه را باطل تلقی کرد؟ دیدگاه‌های حقوقی در این زمینه متفاوت است. برخی معتقدند که معاملات خارج از حدود اساسنامه یا اختیارات هیأت مدیره در شرکت‌هایی تعاونی، به دلیل مغایرت با مفهوم اهلیت و صلاحیت نمایندگی، اساساً باطل است. این دیدگاه بر این اصل استوار است که اساسنامه به‌عنوان منشور حقوقی شرکت، اهلیت آن را مشخص کرده و معاملات خارج از موضوع آن یا خارج از حدود تعیین شده در آن به دلیل فقدان اهلیت، فاقد اعتبار خواهند بود. (Hasani:1995:23) در مقابل، برخی دیگر از حقوقدانان معتقدند که این معاملات را نمی‌توان به‌طور مطلق باطل دانست. آن‌ها با تکیه بر نظریه ظاهر و رعایت حقوق اشخاص ثالث با حسن نیت، بر این باورند که معاملات انجام‌شده توسط مدیران، حتی در صورت خروج از اختیارات، در برابر اشخاص ثالث معتبر است، مگر آن که سوءنیت یا اطلاع شخص ثالث از این تخلف اثبات شود. (Gharibe & Pour Rezaei, 2019:226) این دیدگاه، با الهام از مقررات مندرج در لایحه اصلاحی قانون تجارت برای شرکت‌هایی سهامی، پیشنهاد می‌کند که قانون‌گذار باید مشابه چنین قاعده‌ای را برای شرکت‌هایی تعاونی نیز تدوین کند تا از بروز اختلافات حقوقی و کاهش اعتماد عمومی جلوگیری شود.

به نظر می‌رسد حکم صحیح در خصوص معاملات خارج از موضوع اساسنامه در شرکت‌هایی تعاونی، بطلان این معاملات است. به موجب ماده ۴۶ قانون شرکت‌هایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰، مسئولیت هیأت مدیره در مقابل شرکت، مشابه مسئولیت وکیل در برابر موکل تعریف شده است. از آنجا که شرکت تعاونی تنها در محدوده موضوع اساسنامه دارای اهلیت تمتع است، معاملات خارج از این چارچوب به دلیل فقدان اهلیت شرکت و عدم وجود سمت نمایندگی قانونی برای هیأت مدیره، فاقد اعتبار و باطل محسوب می‌شود. (Mehryar & hashemi, 2022:39) این تحلیل، با اصول حقوقی و قواعد نمایندگی هم‌خوانی دارد و منعکس‌کننده ناتوانی شرکت در تفویض نمایندگی برای موضوعاتی است که خود فاقد صلاحیت و اهلیت در آن‌هاست. بنابراین، بطلان معاملات خارج از چارچوب اساسنامه، به عنوان یک قاعده کلی در نظام حقوقی شرکت‌هایی تعاونی قابل اعمال است.

۳-۱. خلأ قانونی شرکت‌هایی تعاونی در فرض عدم تصویب صورتجلسه وظایف مدیرعامل

در نظام حقوقی ایران، مدیرعامل به‌عنوان رکن اجرایی شرکت تعاونی، مسئول اجرای مصوبات هیأت مدیره و پیشبرد امور جاری شرکت است و نقش محوری در تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی تعاونی‌ها ایفا می‌کند. (Mohammadi & Bagheri, 2015:351) مطابق ماده ۳۹ قانون بخش تعاون جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۰، تعیین حدود وظایف، اختیارات، حقوق و مزایای مدیرعامل منوط به تصویب آیین‌نامه‌ای توسط مجمع عمومی عادی شرکت شده بود؛ آیین‌نامه‌ای که نقش کلیدی در تنظیم روابط حقوقی بین مدیرعامل، هیأت مدیره و اعضای تعاونی داشته و مبنای اعمال نظارت و پاسخگویی تلقی می‌شد. با این حال، در بازنگری بعدی این ماده در اصلاحات اخیر قانون مصوب ۱۳۹۳، وظایف مذکور به‌طور کامل به هیأت مدیره تفویض شده است. مطابق متن جدید ماده ۳۹، «نصب و عزل، قبول استعفا، نظارت بر عملکرد و تعیین حدود وظایف و حقوق مدیرعامل در صلاحیت هیأت مدیره قرار گرفته است». هرچند این تغییر در ظاهر موجب تمرکز تصمیم‌گیری در هیأت مدیره شده، اما در عمل، بررسی وضعیت موجود تعاونی‌ها در کشور حاکی از آن است که در بسیاری از موارد، نه آیین‌نامه مشخصی برای تبیین اختیارات مدیرعامل تدوین شده و نه صورت‌جلسه‌ای شفاف و مصوب در این زمینه وجود دارد.

این خلأ قانونی و اجرایی پیامدهای قابل‌توجهی در ساختار حقوقی و عملکردی شرکت‌هایی تعاونی به همراه داشته است. نخست آن که نبود صورت‌جلسه هیأت مدیره به عنوان یک سند معتبر برای تعریف حدود اختیارات مدیرعامل، منجر به بروز ابهامات در روابط داخلی میان ارکان شرکت می‌شود. در چنین فضایی، تعارض در صلاحیت‌ها، تداخل وظایف و برداشتهای شخصی از حدود اختیارات، به‌ویژه در زمان بروز اختلافات، امری اجتناب‌ناپذیر است. از سوی دیگر، این وضعیت امکان اعمال نظارت مؤثر بر عملکرد مدیرعامل را نیز تضعیف می‌کند، چراکه در نبود معیارهای مصوب، ارزیابی اقدامات اجرایی و سنجش حدود تخلفات احتمالی با دشواری همراه خواهد بود.

نبود آیین‌نامه یا صورت‌جلسه مصوب در خصوص حدود اختیارات و وظایف مدیرعامل، صرفاً محدود به آثار درون‌سازمانی نیست، بلکه پیامدهای حقوقی قابل‌توجهی در روابط شرکت‌هایی تعاونی با اشخاص ثالث نیز به دنبال دارد. در غیاب چنین سندی، تعیین

قلمرو قانونی اختیارات مدیرعامل با ابهام مواجه می‌شود و این ابهام، وضعیت حقوقی اقدامات وی از حیث ایجاد التزام برای شرکت را دچار تردید می‌سازد. بدین ترتیب، انعقاد قرارداد یا انجام معامله توسط مدیرعاملی که اختیارات وی به صورت شفاف و مصوب مشخص نشده، می‌تواند اعتبار و الزام‌آوری تعهدات ناشی از آن را نزد مراجع قضایی و داوری محل تردید قرار دهد. در نتیجه، اشخاص ثالث در تعامل با شرکت‌هایی تعاونی، به‌ویژه در معاملات کلان یا بلندمدت، با نوعی ریسک حقوقی مضاعف مواجه می‌شوند. از منظر تحلیل حقوقی، مسئولیت مدیرعامل نسبت به اعمال و تصمیمات خویش منوط به وجود چارچوب قانونی مشخص برای اختیارات وی است. ماده ۳۹ قانون بخش تعاون، با سپردن تعیین حدود اختیارات مدیرعامل به هیأت مدیره، در واقع وجود صورت‌جلسه یا آیین‌نامه‌ای مصوب را برای مشروعیت بخشی به عملکرد اجرایی مدیرعامل الزامی کرده است. با این حال، در غیاب چنین سندی، اثبات تجاوز از حدود اختیارات، یا حتی سنجش تقصیر مدیریتی در قبال خسارات وارده، با دشواریهای جدی مواجه خواهد بود. به‌ویژه در دعوای مربوط به مسئولیت مدنی یا کیفری مدیرعامل، نبود مبنای مصوب می‌تواند مسیر دادرسی را مبهم و ناعادلانه سازد. در فقدان قاعده‌گذاری مشخص، دامنه اختیارات مدیرعامل عملاً تابع تفاسیر موسع و گاه شخصی خواهد شد؛ موضوعی که نه تنها با اصول بنیادین شرکت‌هایی تعاونی همچون مدیریت مشارکتی در تعاونی‌ها ناسازگار است، بلکه می‌تواند به تمرکز قدرت در رکن اجرایی و انحراف از اهداف جمعی و مشارکتی اعضا منجر شود. چنین خطری در تعاونی‌هایی که با منابع مالی گسترده، حجم بالای فعالیت اقتصادی یا تنوع قابل توجه اعضا مواجه‌اند، از شدت و اهمیت بیشتری برخوردار است.

۴-۱. خلأ قانونی شرکت‌هایی تعاونی در حوزه تعیین مسئولیت نمایندگان اشخاص حقوقی در هیأت مدیره

در نظام حقوقی ایران، عضویت اشخاص حقوقی در هیأت مدیره شرکت‌هایی تعاونی از طریق تفسیر ترکیبی مواد ۸ و ۳۶ قانون بخش تعاون به طور ضمنی مورد پذیرش قرار گرفته است. ماده ۸ قانون مذکور صراحتاً اشخاص حقوقی را در زمره اعضای واجد شرایط عضویت در شرکت‌هایی تعاونی می‌شمارد و ماده ۳۶ مقرر می‌دارد که اعضای هیأت مدیره باید از بین اعضای شرکت انتخاب شوند. بنابراین، از تلاقی این دو ماده چنین استنباط می‌شود که اشخاص حقوقی عضو نیز می‌توانند به عنوان عضو هیأت مدیره برگزیده شوند. در این صورت، شخص حقوقی موظف است شخص حقیقی به عنوان نمایندگی خود جهت ایفای نقش در هیأت مدیره معرفی کند. اگرچه این شیوه انتصاب از حیث ساختار با آنچه در شرکت‌هایی سهامی (به‌ویژه وفق ماده ۱۱۰ لایحه اصلاحی قانون تجارت) مقرر شده مشابهت دارد، اما تفاوت مهم در این است که قانون بخش تعاون درخصوص جایگاه حقوقی، حدود مسئولیت و آثار مدنی و کیفری اقدامات نماینده شخص حقوقی در هیأت مدیره سکوت کرده است. این سکوت موجب خلأی اساسی در تبیین وضعیت نماینده منصوب شده می‌شود، به‌ویژه در مواردی که اقدامات نماینده منجر به بروز خسارت به شرکت، اعضا یا اشخاص ثالث می‌گردد. در این شرایط، نماینده شخص حقوقی ممکن است از مسئولیت‌های خود شانه خالی کند، در حالی که شخص حقوقی نیز می‌تواند ادعای عدم تحمل مسئولیت نماید.

در نظام حقوقی شرکت‌هایی تعاونی، هیچ‌گونه تصریحی مبنی بر تسری حکم ماده ۱۱۰ لایحه اصلاحی قانون تجارت به این شرکت‌های وجود ندارد. مطابق ماده ۱۱۰، نماینده شخص حقوقی در هیأت مدیره شرکت‌هایی سهامی افزون بر مسئولیت کیفری نسبت به اقدامات خویش، به طور تضامنی با شخص حقوقی نیز مسئول شناخته می‌شود. با فقدان چنین نصی در حوزه تعاونی‌ها، تحلیل مسئولیت نماینده شخص حقوقی در این شرکت‌های ناگزیر بر اساس اصول عام مسئولیت مدنی و کیفری صورت می‌گیرد. از منظر مسئولیت مدنی، مبنای انتساب خسارت به هر دو نهاد روشن است. شخص حقوقی از آن رو مسئول است که فعل نماینده در حدود اختیارات و به نام و حساب او واقع می‌شود؛ به بیان دیگر، عمل نماینده، عمل خود شخص حقوقی تلقی می‌شود و تمامی آثار حقوقی آن اعم از نفع یا ضرر، مستقیم به او منتسب است. این امر بر قاعده «من له الغنم فعلیه الغرم» استوار است (Makaram Shirazi, 1990: 2/305). چراکه شخص حقوقی نمی‌تواند از منافع اقدامات نماینده بهره‌مند شود و در قبال زیانهای ناشی از همان اقدامات، شانه خالی کند.

از سوی دیگر، اصل بنیادین در حقوق مسئولیت مدنی، «مسئولیت شخصی» است. (Bojnourdi, 1980: 1/210) نماینده به عنوان شخص حقیقی مستقل دارای اراده است و چنانچه با بی احتیاطی، بی‌مبالاتی یا سوءنیت موجب ورود زیان گردد، مسئولیت مستقیم او ناشی از تقصیر شخصی خود خواهد بود. او نمی‌تواند با تمسک به دستور هیأت مدیره شرکت، از این مسئولیت معاف شود؛ زیرا

عمل زیان‌بار به لحاظ ماهوی ناشی از رفتار اوست. بنابراین، مسئولیت شخص حقوقی به دلیل انتساب فعل نماینده به او در چارچوب نمایندگی و مسئولیت نماینده به دلیل ارتکاب فعل زیان‌بار شخصی، هر دو توجیه‌پذیر است. با این حال، باید تأکید کرد که برخلاف شرکت‌هایی سهامی که ماده ۱۱۰ لایحه اصلاحی قانون تجارت مسئولیت تضامنی نماینده و شخص حقوقی را پیش‌بینی کرده است، در شرکت‌هایی تعاونی چنین نصی وجود ندارد. در حقوق ایران، مسئولیت تضامنی استثنایی و نیازمند تصریح قانونی است. از این رو، در فقدان حکم خاص، تنها می‌توان قائل به مسئولیت مشترک (نه تضامنی) نماینده و شخص حقوقی شد؛ بدین معنا که هر یک به میزان نقش و تقصیر خود مکلف به جبران خسارت خواهد بود. (Mehryar&Hashemi, 2022:241)

در حوزه کیفری نیز با توجه به اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری، تنها شخص حقیقی نماینده، در صورتی که مرتکب جرم شده باشد، قابلیت تعقیب و مجازات خواهد داشت. این تفسیر، با ماهیت شخصی بودن مسئولیت کیفری و لزوم پاسخگویی فردی نماینده برای اقدامات وی هم‌خوانی دارد. (Mosavi Mojab& Rafizadeh, 2015:155) شخص حقوقی در ساختار تعاونی، مگر در موارد محدود تصریح‌شده در قوانین خاص، فاقد مسئولیت کیفری مستقل است. به عبارت دیگر، اگر نماینده شخص حقوقی مرتکب جرم در مقام عضویت در هیأت‌مدیره شود (مانند خیانت در امانت، جعل یا سوءاستفاده از منابع مالی تعاونی)، تنها خود وی پاسخ‌گوی نتایج کیفری رفتار خویش خواهد بود. با این حال، این رویه در عمل موجب تعارضاتی در دادرسی می‌شود، زیرا شخص حقوقی ممکن است در مقام دفاع، از مسئولیت مبرا شود در حالی که از منافع اقدامات نماینده خود منتفع شده است.

۲. آسیب‌شناسی ابهامات قانونی در قوانین اختصاصی شرکت‌هایی تعاونی

قانون بخش تعاون، در برخی موارد با ابهامات یا سکوت‌های قانونی همراه است که در عمل منجر به بروز اختلافات حقوقی می‌شود. این نقصها شامل موضوعاتی همچون حقوق سهام‌داران غیر عضو، نحوه اعمال مصوبات مجامع عمومی و ساز و کارهای ویژه در خصوص شرکت‌هایی تعاونی و اتاق‌های تعاون است که ساختار حقوقی تعاونی‌ها را با چالش‌های جدی مواجه کرده است. در این بخش به تحلیل این نواقص و پیامدهای آن‌ها در قانون بخش تعاون اقتصاد جمهوری اسلامی و آیین‌نامه اجرایی آن پرداخته شده است.

۱-۲. ابهام در الزام‌آوری مصوبات مجامع عمومی برای سهام‌داران غیر عضو در شرکت‌هایی تعاونی

در نظام حقوقی ایران، شرکت‌هایی تعاونی به‌عنوان نهادهای متکی بر مشارکت اعضا و سهام‌داران، تابع قوانین خاصی هستند که در قانون بخش تعاون و سایر مقررات، از جمله قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، به آن‌ها پرداخته شده است. یکی از مسائل چالش‌برانگیز در این حوزه، وضعیت سهام‌داران غیر عضو و ارتباط آن‌ها با مصوبات مجامع عمومی شرکت‌هایی تعاونی است. (2021:32 Taqva&Rudsaz&Rezayinejad) این موضوع به دلیل فقدان مقررات شفاف، موجب ایجاد رویه‌های متعارض در عملکرد شرکت‌های و اختلاف میان اعضا و سهام‌داران غیر عضو شده است.

سهام‌داران غیر عضو، برخلاف اعضای تعاونی، به‌عنوان افرادی که تعهدات مرتبط با اساسنامه و الزامات عضویت را نپذیرفته‌اند و حق رای در مجامع عمومی را ندارند، موقعیت متفاوتی در ساختار شرکت دارند. (Gholizade, 2014:456) بر اساس قوانین موجود، از جمله ماده ۱۰ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴، این سهام‌داران می‌توانند در موارد خاص، نظیر پذیرش سمت در هیأت‌مدیره، نقشی فعال در تصمیم‌گیری‌های شرکت داشته باشند. با این حال، تعهدات آن‌ها به مصوبات مجامع عمومی شرکت، موضوعی است که قانون به‌صراحت به آن پاسخ نداده است. از یک سو، از آنجا که سهام‌داران غیر عضو می‌توانند در ساختار مدیریتی شرکت‌هایی تعاونی نقش‌آفرینی کنند و رأی آن‌ها در چارچوب مقررات خاص پذیرفته می‌شود، می‌توان نتیجه گرفت که مصوبات مجامع عمومی برای آن‌ها الزام‌آور است. از سوی دیگر، چون سهام‌داران غیر عضو به‌طور قانونی تعهدی به رعایت اساسنامه شرکت ندارند، الزام‌آوری مصوبات مجمع عمومی برای آن‌ها محل تردید است. این وضعیت موجب می‌شود که شرکت‌هایی تعاونی در اعمال قوانین و مقررات خود، با موانع عملی مواجه شوند. یکی از تبعات مهم این ابهام، رویه‌های متعارض در خصوص تعهدات سهام‌داران غیر عضو است. به‌عنوان مثال، اعضای تعاونی به دلیل تعهدات ناشی از عضویت، ملزم به رعایت مصوبات مجامع عمومی‌هستند و در صورت تخلف از قوانین و مقررات، ممکن است با اقدامات تنبیهی نظیر اخراج مواجه شوند. اما سهام‌داران غیر عضو، به‌دلیل عدم تعهد به اساسنامه، از چنین الزامی برخوردار نیستند. این تفاوت در تعهدات و مسئولیت‌ها، می‌تواند به نابرابری در اعمال قوانین و کاهش کارایی تصمیمات مجامع عمومی منجر شود.

۲-۲. ابهام در مرجع لغو عضویت اشخاص فاقد شرایط در شرکت‌هایی تعاونی

در نظام حقوقی شرکت‌هایی تعاونی، عضویت افراد منوط به تحقق شرایط مقرر در ماده ۹ قانون بخش تعاون است که از جمله شامل تابعیت جمهوری اسلامی ایران، عدم ممنوعیت قانونی و حجر، خرید حداقل سهام مقرر در اساسنامه، درخواست کتبی عضویت و تعهد رعایت مقررات اساسنامه تعاونی و عدم عضویت در تعاونی مشابه می‌شود. ماده ۱۳ همین قانون نیز سه فرض مشخص برای اخراج اعضا پیش‌بینی کرده است: فقدان شرایط عضویت پس از پذیرش، عدم رعایت مقررات اساسنامه یا سایر تعهدات قانونی و ارتکاب اعمال زیان‌آور به تعاونی (Taheri, 2017:125) تبصره این ماده نیز تصریح می‌کند که تصمیم‌گیری نهایی در خصوص اخراج اعضا در صلاحیت مجمع عمومی عادی است. بدین ترتیب اخراج، ناظر به خروج انضباطی عضو است که در بدو امر واجد شرایط قانونی بوده، اما متعاقباً این شرایط را از دست داده یا مرتکب تخلفی شده است.

با این حال، وضعیت حقوقی فردی که اساساً در زمان پذیرش فاقد شرایط مقرر در ماده ۹ قانون بخش تعاون بوده و به اشتباه در زمره اعضا قرار گرفته است، ماهیتاً متفاوت است. چنین موردی از نظر مفهومی اخراج محسوب نمی‌شود، زیرا اخراج بر زوال عضویت صحیح و معتبر دلالت دارد، حال آن که در فرض حاضر، عضویت اساساً به‌طور صحیح محقق نشده است. پرسش اصلی در این زمینه آن است که مرجع صالح برای اعلام بطلان یا لغو چنین عضویتی کدام است. این خلأ تقنینی منجر به شکل‌گیری تعارضات تفسیری در دکترین حقوق تعاونی شده است. بر اساس یک دیدگاه، با توجه به اینکه وفق بند ۴ ماده ۳۷ قانون بخش تعاون، بررسی شرایط اولیه عضویت و پذیرش یا رد درخواست‌ها در صلاحیت هیأت‌مدیره قرار دارد، به طریق اولی کشف اشتباه و اعلام بی‌اعتباری عضویت نیز باید در صلاحیت همین رکن باشد. مطابق این تفسیر، هیأت‌مدیره می‌تواند در هر زمان که احراز کند فردی برخلاف مفاد ماده ۹ پذیرفته شده، بدون ارجاع موضوع به مجمع عمومی، عضویت وی را ملغی اعلام نماید. (Mehryar&Hashemi, 2022:72)

در مقابل، دیدگاهی دیگر بر آن است که با استناد به بند ۸ ماده ۳۳ قانون شرکت‌هایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰ که تصمیم‌گیری درباره شکایات ناشی از رد عضویت یا اخراج را در صلاحیت مجمع عمومی عادی قرار داده است، می‌توان به وحدت ملاک حکم، لغو عضویت افرادی را که از ابتدا فاقد شرایط بوده‌اند نیز در صلاحیت مجمع عمومی دانست. این دیدگاه هرچند به تفاوت ماهوی «ابطال عضویت» ناشی از فقدان شرایط اولیه با «اخراج» به‌عنوان ضمانت اجرای انضباطی واقف است، اما با تمسک به خلأ موجود و تفسیر موسع از مفهوم اخراج مندرج در تبصره ماده ۱۳ قانون بخش تعاون، مرجع نهایی تصمیم‌گیری در این خصوص را مجمع عمومی قلمداد می‌کند. (Mehryar&Hashemi, 2022:73) با این حال، ایرادی اساسی بر این استدلال وارد است؛ زیرا مفاد بند ۸ ماده ۳۳ صرفاً ناظر به مرجع تجدیدنظر نسبت به تصمیمات هیأت‌مدیره درباره رد عضویت یا اخراج است و دلالتی بر تعیین مرجع بدوی در خصوص ابطال عضویت ندارد. افزون بر این، با توجه به نسخ بخش مربوط از ماده ۴۴ قانون شرکت‌هایی تعاونی ۱۳۵۰ که اخراج اعضا را در صلاحیت هیأت‌مدیره قرار داده بود و به‌دنبال تصویب قانون بخش تعاون ۱۳۷۰ و تبصره ماده ۱۳ آن -که مرجع صالح برای اخراج اعضا را مجمع عمومی عادی در نظر گرفته است-، مبنای ارجاع شکایت از تصمیم هیأت‌مدیره در خصوص لغو عضویت به مجمع عمومی نیز موضوعاً منتفی شده است. بنابراین استناد به مقررات مزبور برای تعیین مرجع صالح در وضعیت کنونی فاقد وجاهت حقوقی است.

با عنایت به تحلیل فوق، باوجود مزیت‌های ظاهری رویکرد اول از حیث سرعت اجرایی، تعیین هیأت‌مدیره به عنوان مرجع انحصاری و بی‌بدیل ابطال عضویت فاقد پشتوانه قانونی صریح و شفاف بوده و با اصول کلی حاکم بر ساختار تعاونی ناسازگاری دارد. در نقطه مقابل، سپردن این اختیار مهم به مجمع عمومی عادی که عالی‌ترین رکن تصمیم‌گیرنده و تجلی‌گاه اراده جمعی اعضا است اگرچه ممکن است از حیث تشریفات اداری مستلزم صرف زمان بیشتری باشد اما با وجود نبود نص قانونی از وجاهت و اعتبار حقوقی بیشتری برخوردار بوده و با در نظر گرفتن آثار سنگین تصمیم ابطال که می‌تواند مستلزم سلب حقوق مالی (مانند استرداد آورده) و حقوق غیرمالی (از قبیل مشارکت در فرآیند تصمیم‌گیری) باشد، عادلانه‌تر و منطبق‌تر با موازین حقوقی به نظر می‌رسد. از این رو، به نظر می‌رسد در غیاب نص صریح قانونی، لغو عضویت اشخاصی که از ابتدا فاقد شرایط قانونی بوده‌اند باید به لحاظ موضوعی و حکمی به اخراج اعضا ملحق شود و بر اساس تفسیر موسع از تبصره ماده ۱۳ قانون بخش تعاون، مرجع صلاحیت‌دار در این خصوص مجمع عمومی عادی شناخته شود.

۲-۳. ابهام در تعریف رقابت ناسالم در شرکت‌هایی تعاونی

در نظام حقوقی شرکت‌هایی تعاونی، یکی از موارد اخراج اعضا که در ماده ۱۳ قانون بخش تعاونی پیش‌بینی شده، ارتکاب اعمالی

است که موجب زیان مادی یا معنوی به تعاونی می‌شود یا اعمالی که به رقابت ناسالم با تعاونی منجر گردد. باوجود این، قانون‌گذار در این قانون تعریف روشنی از مفهوم «رقابت ناسالم» ارائه نداده و این خلأ قانونی به ابهام در شمول و مصادیق آن انجامیده است. اگرچه در خصوص رقابت با شرکت‌هایی تعاونی «دستورالعمل معاملات تعاونی‌ها با مدیران و بازرسان» مصوب ۱۳۸۸ وزارت تعاون، کار و امور اجتماعی، مقرراتی را در خصوص ممنوعیت انجام برخی معاملات وضع کرده است. به‌ویژه، ماده ۳ این دستورالعمل، مدیران و بازرسان را از انجام معاملاتی که متضمن رقابت با عملیات تعاونی باشد، منع کرده است. این حکم آشکارا مشابه ماده ۱۳۳ لایحه اصلاحی قانون تجارت است که مقرر می‌دارد: «مدیران و مدیرعامل نمی‌توانند معاملاتی نظیر معاملات شرکت که متضمن رقابت با عملیات شرکت باشد انجام دهند و در صورت ورود ضرر به شرکت، مسئول جبران آن خواهند بود.» با این حال، باید توجه داشت که شمول این دستورالعمل صرفاً محدود به مدیران و بازرسان تعاونی‌هاست و تکلیف یا مسئولیت مستقیمی برای اعضای عادی مقرر نمی‌کند. در مورد اعضای عادی، ضمانت اجرای اصلی رقابت ناسالم با شرکت تعاونی، همانا اخراج عضو مطابق با ماده ۱۳ قانون یادشده است.

اصطلاح «رقابت ناسالم» به‌صراحت در قانون بخش تعاون تعریف نشده است. همچنان‌که مفهوم رقابت ناسالم نیز به طور خاص در قوانین ایران تعریف نشده است. این مورد از مصادیق ابهامات قانونی در زمینه شرکت‌هایی تعاونی است. در برخی از قوانین مشابه از عباراتی مانند «رقابت مشروع» (مانند ماده ۶۴ و ۶۶ قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲) و «رقابت نامطلوب» (مانند بند ۸ ماده ۲ کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی که ایران در سال ۱۳۸۰ به آن پیوسته است)، رقابت نامشروع (بند ۲ ماده ۱۰ کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی که ایران به موجب قانون الحاق مصوب اسفند ۱۳۳۷ به آن پیوسته است) (Simaei Saraf&Hamdollahi, 2015: 41) استفاده شده است. در ترمینولوژی حقوقی، رقابت نامشروع به اعمالی اطلاق می‌شود که توسط فردی نظیر کاسب، تاجر، پزشک، صنعتگر یا مشابه آن‌ها برای پراکنده کردن یا جلب مشتریان شخص دیگر از طریق روش‌های غیرشرافتمندانه و غیرعقلانی انجام می‌شود. این اعمال ممکن است به جبران خسارت منجر شوند. (Langaroodi, 2009: 338)

رقابت ناسالم در شرکت‌هایی تعاونی، زمانی محقق می‌شود که یک عضو اعم از حقیقی یا حقوقی با نقض اصل وفاداری به تعاونی، رفتاری را در پیش گیرد که هدف یا نتیجه آن، تضعیف جایگاه اقتصادی یا تجاری تعاونی باشد. وفاداری به معنای آن است که عضو در تصمیمات و رفتارهای اقتصادی خود، نبایستی منافع شخصی را بر مصالح جمعی تعاونی مقدم دارد. نقض این اصل خواه از طریق رقابت مستقیم، خواه از طریق فعالیت‌های تجاری موازی که منجر به آسیب به ساختار تعاونی شود، می‌تواند منجر به مسئولیت مدنی و حتی محرومیت از عضویت گردد. رفتاری که مستوجب رقابت ناسالم است، به‌ویژه زمانی مصداق رقابت نامشروع تلقی می‌شود که با استفاده از اطلاعات داخلی یا ارتباطات ناشی از عضویت، موجبات لطمه به منافع اقتصادی تعاونی فراهم آید. برای مثال، چنانچه عضو تعاونی با تأسیس کسب‌وکار مشابه در حوزه جغرافیایی فعالیت تعاونی و با بهره‌گیری از منابع یا اطلاعات موجود، مشتریان تعاونی را جذب کند یا قراردادهای کلیدی تعاونی را به نفع بنگاه شخصی خود منحرف سازد، می‌تواند رفتار وی را در زمره اعمال صراحتاً مغایر با منافع تعاونی و واجد وصف رقابت ناسالم تلقی کرد. همچنین رفتارهایی نظیر اعمال تخفیف‌های تبعیض‌آمیز برای انصراف اشخاص ثالث از همکاری با تعاونی، انتشار اطلاعات گمراه‌کننده در مورد تعاونی، بدگویی اقتصادی با هدف لطمه به اعتبار تجاری تعاونی، تحریک سایر اعضا برای خروج یا مخالفت با برنامه‌های اقتصادی شرکت و بهره‌برداری ناعادلانه از شهرت و منابع تعاونی، از مصادیق شناخته‌شده رقابت غیرمنصفانه در نظام‌های حقوقی تطبیقی به‌شمار می‌روند. این رفتارها، در پرتو بند ۳ ماده ۱۰ مکرر کنوانسیون پاریس، به‌عنوان رویه‌هایی مغایر با صداقت تجاری شناخته شده‌اند و در نظام حقوقی ایران، به‌موجب ماده ۹ قانون مدنی، قابل استناد در مقام دآوری قانونی و قضایی هستند. با این حال، باید توجه داشت که هرگونه فعالیت اقتصادی موازی الزاماً رقابت غیرمنصفانه محسوب نمی‌شود. (Mehryar & Hashemi, 2022: 72) چنانچه فعالیت عضو در خارج از حوزه جغرافیایی و عملیاتی تعاونی صورت گیرد یا تأثیر ملموسی بر عملکرد و منافع تعاونی نداشته باشد، نمی‌توان آن را ذیل عنوان رفتار زیان‌آور جای داد. بنابراین رکن تشخیص زیان‌آوری و تعارض با منافع تعاونی، معیار کلیدی در افتراق میان رقابت مشروع و رقابت نامشروع در بستر تعاونی‌هاست.

۳. تعارضات و هم‌پوشانی‌های قوانین اختصاصی تعاونی با سایر قوانین موضوعه

قوانین شرکت‌هایی تعاونی در ایران به‌ویژه قانون بخش تعاون، با وجود هدف‌گذاری برای ایجاد چارچوبی حمایتی و منسجم، در تعامل با سایر مقررات قانونی در این حوزه از شفافیت کافی برخوردار نیست. عدم هماهنگی یا تناسب میان قوانین تعاون و سایر مقررات،

مانند قانون شرکتهایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰ و قانون اجرای سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، موجب بروز ابهاماتی در تعیین حدود صلاحیتها، مسئولیتها، و نحوه اجرای مصوبات شده است. این ابهامات، علاوه بر ایجاد مشکلات تفسیری و اجرایی، موجب تداخل یا تعارض در عملکرد نهادها و اشخاص مرتبط با شرکتهایی تعاونی می‌شود. در این بخش، به تحلیل این ابهامات و پیامدهای ناشی از آنها پرداخته خواهد شد.

۳-۱. تعارض ناشی از شرایط خاص اعضا هیات مدیره در شرکتهایی تعاونی

ماده ۳۸ قانون بخش تعاون شرایط خاصی را برای اعضای هیات مدیره، هیأت رئیسه، مدیرعامل و بازرسان تعاونی‌ها تعیین کرده است. در این ماده علاوه بر الزام به تعهد به اسلام یا وثاقت در مورد اقلیت‌های دینی، به صراحت بیان شده است که محکومان به برخی جرائم از تصدی این مناصب محروم‌اند؛ از جمله این جرائم می‌توان به ارتشاء، اختلاس، کلاهبرداری، خیانت در امانت، جعل اسناد رسمی، تصرف غیرقانونی در وجوه یا اموال دولتی و نیز ورشکستگی به تقصیر اشاره کرد. با وجود این مفاد ماده ۳۸ از حیث دامنه و تنوع جرائم مالی و اقتصادی واجد محدودیت‌های جدی است. جرائم نظیر پولشویی، قاچاق کالا و ارز، فرار مالیاتی یا استفاده غیرقانونی از تسهیلات بانکی که امروزه به‌عنوان جرائم مخرب در حوزه سلامت اقتصادی تلقی می‌شوند، در این ماده پیش‌بینی نشده‌اند. چنین سکوت تقنینی، برخلاف ضرورت‌های روزافزون حفظ شفافیت مالی و اعتماد عمومی در نهادهای اقتصادی از جمله شرکتهایی تعاونی است. (Danesh, 2019: 75)

از منظر تحلیل حقوقی برای رفع این ابهام می‌توان از ظرفیت‌های نظام جزایی ایران بهره گرفت. ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مجازاتهای قانونی را در قالب هشت درجه طبقه‌بندی کرده است. بر اساس ماده ۲۵ همان قانون، محکومان به مجازاتهای تعزیری درجه شش به بالا به‌طور تبعی از حقوق اجتماعی محروم می‌شوند، مگر در مواردی که قانون به نحو دیگری تصریح کرده باشد. به‌علاوه بند ۲۶ قانون مجازات اسلامی، «عضویت در هیأت‌مدیره شرکت‌های و مؤسسات دولتی، عمومی و تعاونی» را صراحتاً از جمله حقوق اجتماعی محسوب کرده است. بنابراین، اگر فردی به یکی از جرائم مالی که مشمول مجازات تعزیری درجه شش یا بالاتر است محکوم شود ولو اینکه آن جرم به‌صراحت در ماده ۳۸ قانون بخش تعاون ذکر نشده باشد، طبق این قانون از تصدی مناصب مدیریتی در تعاونی‌ها محروم خواهد بود.

همچنین، گرچه قانون شرکتهایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰ با تصویب قانون جدید نسخ گردیده، اما ماده ۵۳ آن همچنان از حیث رویکرد تحلیلی قابل توجه است. در ماده مذکور تصریح شده است که «مجبور یا ورشکسته به تقصیر و کسی که به علت ارتکاب به جنایت یا یکی از جنحه‌های مؤثر سابقه محکومیت دارد نمی‌تواند سمت عضویت در هیأت مدیره و بازرس و مدیرعامل شرکت را داشته باشد.» با لحاظ تحولات قانون‌گذاری، عنوان «جنحه‌های مؤثر» امروز به جرائم دارای مجازاتهای شدیدتر از درجه شش قابل تطبیق است. از منظر دکتترین نیز، نظر مشورتی شماره ۶۱۴۵/۷ مورخ ۱۳۸۲/۷/۲۷ اداره کل حقوقی قوه قضائیه قابل استناد است که بر لزوم بررسی جامع کلیه سوابق کیفری مؤثر افراد داوطلب عضویت در ارکان تعاونی‌ها تأکید داشته است. این نظر مشورتی نیز بر این نکته تأکید دارد که محرومیت از احراز مناصب تعاونی باید نه صرفاً بر اساس فهرست محدود جرائم مندرج در ماده ۳۸، بلکه بر مبنای ارزیابی حقوقی گسترده‌تری از سوابق کیفری افراد صورت گیرد. در جمع‌بندی باید گفت خلأهای موجود در ماده ۳۸ قانون بخش تعاون در خصوص دامنه جرائم مالی مؤثر، یکی از موانع مهم در تضمین سلامت ساختاری شرکتهایی تعاونی است. تفسیر مضیق از ماده ۳۸ قابلیت پاسخگویی ندارد.

۳-۲. ابهام ناشی از وضعیت ذخیره غیرقابل تقسیم پس از انحلال در شرکتهایی تعاونی

ماده ۱۶ قانون شرکتهایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰، به مسأله ذخیره قانونی غیرقابل تقسیم پس از انحلال شرکت تعاونی پرداخته است. مطابق این ماده، پس از تصفیه شرکت، مانده حساب ذخیره قانونی غیرقابل تقسیم باید به پیشنهاد وزارت تعاون و امور روستاها و از طریق آیین‌نامه‌ای که توسط این وزارتخانه تهیه و به تصویب شورای عالی هماهنگی تعاونی‌های کشور می‌رسد، به یکی از دو هدف خاص اختصاص یابد: انتقال به وجوه ذخیره قانونی غیرقابل تقسیم یک شرکت یا اتحادیه تعاونی دیگر با همان مقاصد یا مصرف در امور اجتماعی و عام‌المنفعه همان حوزه. این ماده به‌ویژه در خصوص شرکتهایی تعاونی کارگری مستلزم تصویب شورای عالی

هماهنگی تعاونی‌های کشور است تا مصارف مرتبط با آن تعیین شود.

اما با توجه به مقررات جدید و اصلاحات آیین‌نامه اجرایی قانون بخش تعاونی، در ماده ۲۶ این آیین‌نامه ذکر شده است که «مواردی که در این آیین‌نامه پیش‌بینی نشده است، تابع مقررات مربوط به انحلال و تصفیه پیش‌بینی‌شده در قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۹ می‌باشد». این موضوع بیانگر این است که بسیاری از مسائل مربوط به انحلال و تصفیه در این آیین‌نامه به مقررات مشابه در لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۴۹ ارجاع داده شده است.

نکته قابل توجه این است که در لایحه اصلاحی قانون تجارت به‌ویژه در خصوص شرکت‌هایی سهامی، به مسأله انتقال ذخیره قانونی غیرقابل تقسیم شرکت‌های به شرکت‌هایی دیگر با همان مقاصد یا مصرف آن در امور اجتماعی اشاره‌ای نشده است. در حالی که ماده ۱۶ قانون شرکت‌هایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰ به این موضوع به‌طور واضح پرداخته است. به این ترتیب، با توجه به اینکه ماده ۲۶ آیین‌نامه اجرایی قانون بخش تعاونی، مقررات تصفیه شرکت‌های را تابع لایحه اصلاحی قانون تجارت می‌داند و این لایحه در خصوص ذخیره قانونی غیرقابل تقسیم سکوت کرده است، به نظر می‌رسد که ماده ۱۶ قانون شرکت‌هایی تعاونی مصوب ۱۳۵۰ به‌طور ضمنی نسخ شده باشد.

از منظر تحلیل حقوقی، حل این تعارض مستلزم رجوع به ماهیت ذاتی و غرض از تشکیل ذخیره غیرقابل تقسیم است. این وجوه، که حاصل کسور اجباری از مازاد درآمدهای تعاونی است، جزء لاینفک سرمایه جمعی این نهاد محسوب می‌شود. این دارایی نه برآمده از آورده‌های انفرادی اعضا که محصول فعالیت جمعی و در راستای اهدافی چون تحکیم پایه‌های مالی، پوشش ریسک‌های آتی و تضمین استمرار فعالیت تعاونی شکل گرفته است. بر این اساس، هیچ‌گونه حق عینی و فردی برای اعضا نسبت به آن متصور نبوده و در نتیجه، استرداد آن به اعضای باقیمانده در زمان انحلال فاقد هرگونه توجیه حقوقی است. چنین اقدامی نه تنها نوعی تقسیم غیرقانونی سرمایه محسوب می‌شود، بلکه نقض غرض آشکار از تشکیل این نهاد است که در طول حیات تعاونی در تشکیل آن مشارکت داشته‌اند. تکلیف منطقی و عادلانه این دارایی، تداوم کارکرد آن در چارچوب اهداف کلان تعاونی حتی پس از انحلال شخصیت حقوقی اولیه است. (sardoienasab & aghamohammadi, 2015:575) در نتیجه، به‌منظور انسجام‌بخشی به نظام حقوقی شرکت‌هایی تعاونی و جلوگیری از تفسیرهای ناسازگار، پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار در قالب الحاق تبصره‌ای به ماده ۵۴ قانون بخش تعاون یا اصلاح ماده ۲۶ آیین‌نامه اجرایی، سرنوشت ذخایر غیرقابل تقسیم تعاونی‌های منحل‌شده را مشخص کند. برای نمونه این وجوه می‌توانند تحت نظارت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به صندوق توسعه تعاون یا اتحادیه‌های بالادستی تخصصی منتقل شده و صرف حمایت از تعاونی‌های در معرض بحران، تأمین آموزش اعضا یا توسعه زیرساخت‌های تعاونی‌ها شوند.

نتیجه

این پژوهش با هدف آسیب‌شناسی از ساختار حقوقی حاکم بر شرکت‌هایی تعاونی در ایران، مجموعه‌ای از خلأها و ابهامات تقنینی و اجرایی را شناسایی نمود که به طور مستقیم بر کارآمدی، حکمرانی شرکتی و پایداری این نهادها تأثیرگذار است. یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش، فقدان نظام جامع و مشخص در زمینه مسئولیت‌پذیری مدیران تعاونی است. قانون شرکت‌هایی تعاونی برخلاف لایحه اصلاحی قانون تجارت، از جرم‌انگاری دقیق و مصداق‌محور تخلفات مدیریتی غفلت کرده و مفاهیمی چون سوءمدیریت یا خیانت در امانت را به‌صورت کلی و بدون ضمانت اجرای کیفری مؤثر مطرح نموده است. این وضعیت نه تنها بازدارندگی حقوقی را تضعیف می‌کند، بلکه فضای سوءاستفاده از اختیارات و تضییع حقوق اعضا را نیز فراهم می‌سازد. اصلاح این وضعیت مستلزم پیش‌بینی جرائم اختصاصی مدیران تعاونی، مشابه آنچه در مواد ۲۴۳ تا ۲۶۹ لایحه اصلاحی قانون تجارت دیده می‌شود، است.

در حوزه روابط خارجی شرکت‌های، یکی از ابهامات مهم وضعیت حقوقی معاملات خارج از اختیارات مدیران تعاونی است. برخلاف لایحه اصلاحی قانون تجارت که با پذیرش نظریه تئوری ظاهر، از اشخاص ثالث با حسن نیت حمایت می‌کند، قانون شرکت‌هایی تعاونی مطابق نظریه وکالت مدیران از شرکت‌هایی تعاونی موضعی سخت‌گیرانه اتخاذ کرده و در ماده ۴۶ این قانون عملاً به دلیل فقدان اهلیت معاملات خارج از حدود اختیارات مدیران را فاقد اعتبار تلقی نموده است. این وضعیت موجب افزایش ریسک تجاری در تعاملات با شرکت‌هایی تعاونی می‌شود. راهکار پیشنهادی، تسری صریح تئوری ظاهر به معاملات شرکت‌هایی تعاونی در مواجهه

با اشخاص ثالث با حسن نیت در قانون بخش تعاون است تا ضمن حمایت از روابط تجاری، ثبات حقوقی معاملات با اشخاص ثالث نیز تضمین شود.

یکی از چالش‌های دیگر، فقدان مصوبه تعیین وظایف مدیرعامل در بسیاری از تعاونی‌هاست. با وجود واگذاری تعیین اختیارات مدیرعامل به هیأت مدیره در ماده ۳۹ قانون بخش تعاون، در عمل چنین چارچوبی در اغلب تعاونی‌ها تصویب نشده است. این خلأ، موجب ابهام در حدود صلاحیتها و تداخل مسئولیت‌ها شده و امکان نظارت مؤثر بر مدیرعامل را از بین برده است. به منظور رفع این معضل، پیشنهاد می‌شود الزام به تصویب آیین‌نامه در مهلت مشخص با پیش‌بینی ضمانت اجرای مؤثر، مانند تعلیق اختیارات مدیرعامل تا زمان تصویب، به قانون افزوده شود.

از دیگر ابهامات اساسی، تعیین مسئولیت حقوقی نمایندگان اشخاص حقوقی در هیأت‌مدیره شرکت‌هایی تعاونی است. قانون بخش تعاون در این زمینه سکوت کرده و در نتیجه مشخص نیست در صورت ارتکاب تخلف یا جرم، مسئولیت متوجه نماینده است یا شخص حقوقی. این در حالی است که ماده ۱۱۰ لایحه اصلاحی قانون تجارت، نظام مشخصی برای پاسخگویی تضامنی نماینده و شخص حقوقی ارائه می‌دهد. با توجه به اهمیت این موضوع در مدیریت شفاف، پیشنهاد می‌شود مقرراتی مشابه لایحه اصلاحی به قانون بخش تعاون الحاق گردد.

در خصوص رابطه میان مصوبات مجامع عمومی و سهام‌داران غیرعضو نیز، وضعیت مبهمی حاکم است. مشخص نیست که سهام‌داران غیرعضو تا چه حد به این مصوبات متعهدند و چه حدودی از حقوق و تکالیف بر آن‌ها بار می‌شود. برخلاف اعضای رسمی تعاونی که از حق رأی، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و تعهد به اجرای مصوبات برخوردارند، جایگاه سهام‌داران غیرعضو از حیث میزان تأثیرپذیری از تصمیمات مجمع، به‌ویژه در موضوعات مالی و ساختاری، به‌روشنی در قوانین و مقررات موجود تعریف نشده است. این مسئله موجب ایجاد رویه‌های متعارض در شرکت‌هایی تعاونی شده است. برای رفع این ابهام، پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار با الحاق ماده‌ای مستقل به قانون بخش تعاون، جایگاه حقوقی سهام‌داران غیرعضو را به‌صراحت مشخص کند. این ماده باید ضمن تعریف مفهومی روشن از سهام‌دار غیرعضو، حدود حقوق آن‌ها (مانند حق دریافت سود، دسترسی محدود به اطلاعات مالی) و حدود تعهدات‌شان (از جمله پایبندی به مصوبات مالی یا ساختاری مجمع عمومی) را تعیین نماید.

مسئله لغو عضویت افراد فاقد شرایط اولیه نیز از دیگر معضلات عملی شرکت‌هایی تعاونی است. نبود تصریح قانونی در این زمینه باعث شده که در برخی موارد، هیأت‌مدیره به‌صورت یک‌جانبه نسبت به حذف چنین افرادی اقدام نماید؛ امری که با اصول مشارکت‌محور و نظارت‌پذیر تعاونی‌ها در تضاد است. پیشنهاد می‌شود با الحاق تبصره‌ای به ماده ۱۳ قانون بخش تعاون، صراحتاً مجمع عمومی عادی به‌عنوان مرجع صالح برای لغو این‌گونه عضویتها تعیین گردد.

در رابطه با ابهام در تعریف رقابت ناسالم در شرکت‌هایی تعاونی، ماده ۱۳ قانون بخش تعاون اعمالی را از موجبات اخراج عضو می‌داند که موجب زیان مادی یا معنوی به تعاونی گردد. با این حال، مصادیق رقابت ناسالم در این ماده مشخص نشده و در قوانین ایران نیز تعریف مدونی از آن وجود ندارد. پیشنهاد می‌شود تبصره‌ای به ماده ۱۳ قانون بخش تعاون الحاق شود که به‌طور صریح رقابت ناسالم را تعریف کرده و مصادیق آن نظیر ایجاد شرکت رقیب در همان محدوده فعالیت، افشای اطلاعات محرمانه تعاونی، ترغیب دیگران به عدم معامله با تعاونی و ارائه اطلاعات گمراه‌کننده را ذکر نماید. این اقدام، هم در تعیین مصادیق اخراج و هم در پیشگیری از رقابت مخرب داخلی نقش مؤثری ایفا خواهد کرد.

در خصوص تعارض ناشی از شرایط خاص اعضای هیأت‌مدیره در شرکت‌هایی تعاونی، بررسی ماده ۳۸ قانون بخش تعاون نشان می‌دهد که دامنه شمول جرایم مؤثر در سلب صلاحیت داوطلبان عضویت در ارکان مدیریتی به برخی جرایم سنتی محدود شده (مانند ارتشاء، اختلاس، خیانت در امانت و ورشکستگی به تقصیر) و از ذکر جرایم مالی نوین همچون پولشویی، فرار مالیاتی، قاچاق ارز و کالا و ورشکستگی به تقلب غفلت شده است. این نقص موجب کاهش کفایت نظام کنترلی در صیانت از سلامت اقتصادی و اخلاقی مدیران تعاونی‌ها شده و زمینه ورود افراد فاقد اهلیت حرفه‌ای و قانونی را فراهم می‌سازد. از این رو، پیشنهاد می‌شود در بازنگری ماده ۳۸، با استناد به نظام طبقه‌بندی مجازاتها در مواد ۱۸ و ۱۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، تمامی محکومان به جرایم مالی دارای مجازات درجه شش و بالاتر از داوطلبی و تصدی سمت در ارکان تعاونی محروم شوند.

References

1. Altman, M. (2015). Cooperative organizations as an engine of equitable rural economic development. *Journal of Cooperative Organization and Management*, 3(1), 14–23. <https://doi.org/10.1016/j.jcom.2015.02.001>
2. Bojnourdi, S. M. (1980). *Jurisprudential Rules*. Tehran: Oruj Institute. (In Persian).
3. Danesh, Z. (2019). Criminalization in the field of cooperatives with emphasis on the role of cooperatives in crime prevention. *Quarterly Journal of Political Science, Law and Jurisprudence Studies*, 6(4). (In Persian).
4. Eskini, R. (2014). *Commercial Law: Commercial Companies (Vol. 2)*. Tehran: Samt. (In Persian).
5. Eskini, R., & Delfani, S. (2018). The effect of transcending the scope of activities of joint-stock companies by their directors: A comparative study in Iranian and English law. *Comparative Law*, 5(2). <https://www.doi.org/10.22096/law.2019.34504>
6. Gharibeh, A., & Pourrezaei, A. (2019). The scope of protection for third parties in the rules governing transactions outside the subject of the company (Study of Iranian and English Law). *Private Law Research*, 8(28). <https://doi.org/10.22054/jplr.2018.8810.1218> (In Persian).
7. Gholizade, A. (2014). The cooperative sector law; The cooperative sector: myth not reality. *Quarterly Journal of Private Law Studies*, 44(3). <https://doi.org/10.22059/jlq.2014.52535> (In Persian).
8. Gholizadeh Manghoutay, A. (2016). Legal analysis of the principle of exclusive allocation of the executive body of the company to the CEO. *Encyclopedia of Economic Law*, 23(10). <https://doi.org/10.22067/le.v23i9.54559> (In Persian).
9. Hassani, H. (2005). *Cooperative Law*. Tehran: Samt. (In Persian).
10. Hidalgo-Fernández, A., Mero, N. M., Alcivar, M. I. L., & Cruz, F. G. S. (2020). Analysis of organizational commitment in cooperatives in Ecuador. *Journal of Management Development*, 39(5), 391–406. <https://doi.org/10.1108/JMD-05-2019-0180>
11. Jafari Langroodi, M. J. (2009). *Legal Terminology*. Tehran: Ganj Danesh. (In Persian).
12. Khazaei, M., & Taghvaei, R. (2013). The relationship between accountability, transparency and administrative health in government offices. *New Research Approaches in Management and Accounting*, 7(25). (In Persian).
13. Makarem Shirazi, N. (1990). *The Principles of Jurisprudence*. Qom: Amir al-Mu'minin School. (In Arabic).
14. Mehryar, M., & Hashemi, S. F. (2012). *Comprehensive explanation of the laws and regulations of cooperative companies*. Tehran: Dadbanan Dana. (In Persian).
15. Mohammadi, S., & Bagheri, A. (2015). Study of the status and legal effects of the CEO's transaction with the company in comparison with the new draft of the Commercial Law. *Private Law Studies*, 45(2). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25885618.1394.45.2.11.9> (In Persian).
16. Mousavi Mojab, S. D., & Rafizadeh, A. (2015). Scope of criminal liability of legal entities in Islamic Penal Code. *Criminal Law Research*, 4(13). <https://doi.org/10.22054/jclr.2016.2408> (In Persian).
17. Pasban, M. R. (2010). The competence of commercial companies and the limits of authority of commercial company managers. *Legal Research*, 13(51). (In Persian).
18. Pour Arshad, N., & Skini, R. (2010). The theory of apparent representation in Iranian law with a comparative approach to foreign law. *Comparative Law*, 16(82). (In Persian).
19. Sardoienasab, M., & Aghamohammadi, Sh. (2015). Comparative study of conducting commercial activities through cooperative companies based on the approaches of the International Cooperative Alliance (ICA). *Journal of New Studies in Commercial Law*, 6(2). <https://doi.org/10.22059/jcl.2015.55776> (In Persian).
20. Sardoienasab, M. (2009). Theoretical foundations of cooperation in Iranian law. *Private Law*, 6(15). (In Persian).
21. Simaei Sarraf, H., & Hamdollahi, A. (2015). The concept of unlawful commercial competition and its comparison with related institutions. *Private Law Research*, 3(11). (In Persian).
22. Taheri, A. (2017). Examining membership rights in cooperative and joint-stock companies. *Isfahan Law Journal*, 3(1). <https://doi.org/10.22108/law.2018.22478> (In Persian).
23. Tagva, M. R., Rudsaz, H., & Rezaeinejad, M. R. (2011). Study of factors affecting financing of joint-stock cooperatives by investors. *Science and Technology Policy*, 11(4). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24767220.1400.11.4.2.6> (In Persian).